

VLIV PEČETNICTVÍ NA SUPRALIBROS A EXLIBRIS MORAVSKÝCH KLÁŠTERŮ¹

Jindra Pavelková

The Influence of Sphragistics on the Supralibros and Ex Libris of the Monasteries in Moravia

Abstract: The symbolism of monasteries had its irreplaceable place in the Early Modern Period. Monasteries used their coats of arms first of all on seals and buildings, but also to mark their books with them. In the 17th and 18th centuries, the supralibros and ex libris with coats of arms are known from most of the monasteries in Moravia. The paper tries to show how the sphragistics has affected the form of book marks and the extent to which we meet with an adoption of a coat of arms and when we see an imitation of the whole seal.

Keywords: Monasteries – seals – ex libris – supralibros – books

Klášterní symbolika raného novověku měla své nezastupitelné místo. Kláštery svůj znak používaly především na konventních pečetích, budovách, nechávaly jimi ale označovat v podobě supralibros a exlibris i knihy ve svých knihovnách. V 17. a 18. století tak známe znaková supralibros a exlibris u většiny klášterních domů na Moravě.² Příspěvek si klade za cíl poukázat na to, jak pečetnictví ve své podstatě ovlivnilo podobu klášterních knižních značek, do jaké míry se zde setkáváme „pouze“ s klášterním znakem a kdy se naopak jedná o celkovou nápodobu pečeti užívaných klášterem.³

Nejlépe je situace zmapovaná u rajhradských benediktinů, kde v posledních letech vzniklo několik studií, které se dané materii věnovaly a které již provedly srovnání a vliv pečeti na supralibros a exlibris.⁴ Byla zde prokázána závislost podoby supralibros a jednoho z typů exlibris na podobě proboštské i konventní pečeti. V případě supralibros jsou

tyto věrnou podobou pečeti – nejen co se týká podoby znaku, ale včetně legendy – již od 60. let 17. století.

Cisterciáci na Velehradě označovali kolem poloviny 18. století své knihy jediným, nám dnes známým exlibris. Toto je alianční sestávající z vpravo umístěného znaku opata⁵ a vlevo umístěného znaku konventu.⁶ Kompozice je položena na barokní kartuši.⁷ Opatské pečeti máme v případě Velehradu dochovány dvě, první je z roku 1698 a patřila opatovi Petru Silaveckému, druhou z roku 1777 používal opat Filip Zuri (ve funkci 1763–1784). Obě nesou v pečetním poli oválný čtvrcený štít, starší je čtvrcený dělovým křížem (kříž sv. Benedikta) s písmeny MORS v ramenech kříže, na kříži je střední štítek s orlicí,⁸ mladší mohl mít stejné znamení, ovšem zřetelný je pouze čtvrcený štít se středním štítkem.⁹ U konventních pečeti je materie dochovaná z let 1545,¹⁰ 1689¹¹ a 1777,¹² všechny pečeti nesou téměř shodný obraz Panny Marie s Ježíškem na klíně (na pravé ruce) v architektuře,

¹ Příspěvek vznikl jako výsledek projektu Institucionální podpory na Dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace 2015 – Moravské zemské knihovny v Brně.

² Níže v textu se budeme zabývat pečetěmi a exlibris a supralibros pouze u několika vybraných moravských klášterů. Hlavním důvodem pro zúžení výběru je zejména skutečnost, že ne pro všechny řádové domy máme doloženu pečeť i exlibris/supralibros ze stejné doby, nebylo by tedy co srovnávat. Výběr knižního fondu pro srovnání je pak omezen na fondy Moravské zemské knihovny v Brně a Benediktinského opatství v Rajhradě. Obě knižní sbírky sice neobsahují materii napříč všemi řádovými domy, i tak je však vzorek dostatečně reprezentativní, aby bylo možno vyslovit obecnější závěry.

³ Popisy jednotlivých znaků budou uváděny dle heraldických zásad, slovo heraldicky bude z důvodu místa vynecháno.

⁴ Viz zejména PAVELKOVÁ 2013, s. 12–26; PAVELKOVÁ 2009, s. 501–508 PAVELKOVÁ 2014, s. 17–25.

⁵ Oválný štít se srdečním štítkem, který je čtvrcen rameny kříže sv. Benedikta, v jednotlivých polích jsou majuskulní písmena MORS, odkazující k mateřskému klášteru Morimond. Vlastní štít je čtvrcený, v 1. modrém poli nacházíme rozkřížlenou stříbrno-červeně šachovanou orlicí, v druhém modrém poli 6 (4,2) stříbrných kuželů, ve třetím červeně modře děleném poli stojí na skále patriaršský kříž a ve čtvrtém červeném poli je vpravo orientovaný lev. Na štítě je položena mitra, za štítem jsou tři berly (jedna kosmá, dvě šikmé).

⁶ Konventní znak na oválném štítě nese v architektuře sedící Pannu Marii s Ježíškem na pravé ruce.

⁷ STRAKA 1923, s. 37.

⁸ Moravský zemský archiv v Brně (=MZA), Státní okresní archiv (=SOKA) Uherské Hradiště, Archiv města (=AM) Uherské Hradiště I, inv. č. 123.

⁹ MZA, SOKA Uherské Hradiště, AM Polešovice, inv. č. 4.

¹⁰ Národní archiv (=NA), ČG-L, inv. č. 1376, sig. L II 1098.

¹¹ MZA, SOKA Uherské Hradiště, AM Uherské Hradiště I, inv. č. 123.

¹² MZA, SOKA Uherské Hradiště, AM Polešovice, inv. č. 4.

vzájemně se liší jen detaily provedení architektury (což je dáno závislostí na dobovém trendu). Oproti pečetím tedy na exlibris chybí pouze legenda, jinak můžeme říct, že obraz exlibris vychází z pečetního obrazu.

Jedno supralibros a tři exlibris používal v 18. století také klášter cisterciáků ve Žďáře nad Sázavou.¹³ Dvě varianty exlibris používal opat Václav Vejmluva (1705–1738), v obou případech se jedná o alianční exlibris složené vpravo ze znaku opata a vlevo znaku konventu, obrazy jsou doprovázeny rovněž legendami, v prvním případě je legenda umístěna mezi linkami, ve druhém se nachází volně v prostoru kolem štítu. Zpodobnění konventní části exlibris zcela odpovídá konventní pečeti užívané od roku 1580¹⁴ v podobě P. Marie s Ježíškem v náručí sedící nad studnicí. Legenda pak zcela odpovídá pečeti přitíštěné u listiny z roku 1739.¹⁵ Stejně vyobrazení konventní pečeti má na ve své době používaném exlibris i další ze žďárských opatů Bernard Hennet (1738–1770). U opatských pečeti je srovnání ještě jednodušší, neboť se nám dochovaly přímo pečeti Václava Vejmluvy¹⁶ i Bernarda Henneta.¹⁷ Dochovány máme také exlibris a pečeť posledního žďárského opata Otto Steinbacha z Kranichsteinu (1782–1784), ovšem jím používané exlibris nese rodový znak a pouze legenda odkazuje na jeho funkci opata.¹⁸

Pro premonstrátské kláštery máme dostatečný srovnávací materiál pro kláštery v Louce a v Zábrdovicích. Je to dáno jednak vyčerpávajícím zpracováním pečetní problematiky¹⁹ a jednak dostatečným zastoupením knih z fondů těchto dvou klášterů ve vymezených sbírkách.

Pro klášter v Louce u Znojma máme doloženo supralibros ve dvou podobách, používané vždy společně na přední a zadní desce knihy, a dvě podoby exlibris. Exlibris je nápisovou kartuší pod znakem jednoznačně spojeno s osobou předposledního louckého opata Řehoře Lamberka (1764–1781). Obě exlibris i supralibros užívané pro přední knižní desku nesou stejnou podobu vyobrazení znaku.²⁰

Supralibros i obě exlibris zcela odpovídají opatské pečeti té doby. Na nejstarších pečetích louckých opatů bychom v pečetním poli našli postavu sv. Václava,²¹ posléze sv. Václava, před kterým klečí opat.²² Od doby Šebestiána Freytaga z Čepirohu (1573–1585) je však v Louce u pečeti opatů doloženo používání znakové pečeti se čtvrceným štítem, kdy se sv. Václav přesunul do 1. a tedy nejvýznamnějšího pole. Patron klášterního kostela je ve znaku zkombinován s jeho rodovým znakem.²³ Za dalšího opata – Šebestiána II. Fuch-

Velké supralibros louckého opata Řehoře II. Lamberka (1764–1781). (KBOR, sig. R – M. I. a.4. Foto: J. Pavelková)

se Bádenského (1585–1599) – se do 2. a 3. pole dostávají dvě šikmá břevna, ze kterých se dalším vývojem stává pole šikmo třikrát dělené. U stejného opata se také setkáváme se 4. děleným polem, ve kterém je v horním poli svatováclavská orlice a ve spodním písmeno W. Jeho nástupce Šebestián III. Labis Chotěborský (1599–1607) přenáší tuto kompozici na střední štítek.²⁴ O půl století později, za opata Norberta Pleyera (1659–1679) se ve 4. poli objevuje lev.²⁵ V takové podobě vstupuje pečeť louckých opatů do éry Řehoře II. Lamberka (1764–1781), který stejně jako jeho předchůdci zhruba od první čtvrtiny 17. století zastával úřad generálního vikáře pro uherskou cirkáři.²⁶ Patrně tato realita je zachycena na exlibris v podobě polopostavy sv. Štěpána umístěného v 1. poli středního štítku. Bohužel tuto skutečnost není možno srovnat s pečetní materií, neboť od tohoto opata se nám dochovaly toliko otisky typáře menší pečeti, na které se srdeční štítek nenachází.²⁷ Nelze s jistotou říci, zda

¹³ Popis viz PAVELKOVÁ 2014a, s. 106–108.

¹⁴ MZA, SOKA Žďár nad Sázavou, AM Žďár nad Sázavou, inv. č. 9.

¹⁵ Tamtéž, Archiv obce (=AO) Rousměrov, č. f. 973, inv. č. 82.

¹⁶ Doloženy z let 1716–1727 (MZA, SOKA Žďár nad Sázavou, AM Nové Město na Moravě, inv. č. 525).

¹⁷ Doloženy z let 1739–1765 (MZA, SOKA Žďár nad Sázavou, AO Rousměrov, č. f. 973, inv. č. 82; Tamtéž, AM Nové Město na Moravě, inv. č. 525; NA, Archivy zrušených klášterů (=AZK), inv. č. 749, sig. ŘC Plasy 166).

¹⁸ STRAKA 1923, s. 39.

¹⁹ Problematice premonstrátských pečeti na Moravě se nejnověji věnovala Martina Bolom-Kotari ve své dizertační práci, viz BOLOM-KOTARI 2013.

²⁰ V supralibros je barokní (oválný) štít současně barokní kartuší, jejíž okraj je tvořen vavřínovým věncem. Na štítu je umístěn střední, rovně barokní (tedy oválný) štítek. Štítek je polcen, v 1. poli se nachází polopostava sv. Štěpána en face, ve 2. poli písmeno W. Pole hlavního štítu je čtvrceno, v 1. poli vidíme sv. Václava s oválným štítkem s orlicí v pravé a kopím s banderiem v levé ruce, 2. a 3. pole je třikrát šikmo dělené, ve 4. poli je umístěn vpravo hledící lev ve skoku. Na kartuši je umístěna mitra, z které vpravo i vlevo odletují fimbrie, kompozice je podložena šikmo umístěnou berlou. (Knihovna benediktinského opatství Rajhrad ve správě Muzea Brněnska, p. o., Památníku písemnictví na Moravě (=KBOR), sig. R – K. II. ff.27.) Z dochovaného exlibris můžeme doplnit ještě barevné provedení znaku, kdy sv. Václav je umístěn v modrém a lev v červeném poli, 2. a 3. pole jsou dělena stříbrno-modře, sv. Štěpán ze středního štítku se nachází rovněž v poli modré barvy. Barevnost je však zřetelná pouze u většího z obou exlibris. Toto pokládá celou kompozici na další kartuši lomených barokních tvarů, nad kterou umísťuje opatský klobouk s šesti střapci. (Tamtéž, sig. R – M. I. a.4.) Menší exlibris je shodné se supralibros, šrafovaním u něj ani není naznačena barevnost. (Tamtéž, sig. R – H. I. d.9.) Pod znakem se v obou případech nalézá jméno majitele, v případě menšího exlibris v kartuši a ve znění: GREGORIUS LAMBEK, ABBAS LUCENSIS, VISITATOR GENERALIS, v případě většího ve znění: GREGORIUS LAMBEK, ABBAS LUCENSIS, VISITATOR, ET HUNGARIAE VICARIUS GENERALIS. (STRAKA, s. 42.)

Řehoř Lamberg velkou pečeť vlastnil či nikoliv, dá se ovšem předpokládat, že pokud by ji měl, vypadal by její střední štítek právě tak, jak jej vidíme na exlibris a supralibros.

Dochováno máme ještě druhé supralibros, užívané pro zadní knižní desky;²⁸ doloženo je ve dvou variantách. Není bohužel zřejmé, v jakém sledu byly tyto verze používány, logické by bylo, že se jedná o dva typáře, kdy druhý byl vyroben až po opotřebenosti prvního. Zdá se však spíše, že oba typáře byly do vazby otiskovány současně. I druhé supralibros zcela vychází z v té době používané (od roku 1731) pečeti konventní.²⁹

U premonstrátů v Zábřdovicích máme doloženy dvě dvojice supralibros. Podle těch používaných na zadních deskách knih, které více méně odpovídají pečetím konventu, jsme schopni je vzájemně časově zařadit. Chronologicky starší nese na přední desce medailon se scénou Ukřižování, doplněnou písmeny IHS, na zadní je vyobrazena Panna Maria s Ježíškem v náručí stojící na půlměsíci. Obě vyobrazení se nacházejí v oválné barokní kartuši s plaménkovou svatozáří (aureolou).³⁰ Supralibros ze zadní desky vychází z druhého typu konventní pečeti stejného vyobrazení, která je otisky datována mezi léta 1636–1667.³¹ Nachází se na knize vydané roku 1649, podle provenienčního zápisku na titulním listě byla kniha zapsána do fondu v roce 1669.³² Z výše uvedeného se dá tedy datum používání typáře posunout alespoň ještě k tomuto roku, neboť se nezdá pravděpodobné, že by, pakliže by již existoval nový typ konventní pečeti, bylo pro označování knih stále používáno staré razidlo.

Druhý typ supralibros odráží podobu zábrdovických pečeti ve vyobrazení na přední i zadní desce. Na přední desce vyobrazený znak kláštera³³ odpovídá dobovému užití znaku na opatských pečetích jen částečně. První pole je shodně věnováno znaku kláštera, 2. pole, které na pečetích většinou nese osobní znamení nebo rodový znak opata,³⁴ je zde ponecháno odkazu na zakladatele kláštera Lva z Klobouk (zemř. 1729), když zde nacházíme vyobrazený právě klobouk. Klobouk se sice na opatských pečetích objevuje rovněž, ale pouze v případě, kdy je štít špicí s prohnutými boky dělen na tři pole.³⁵ Zcela prozíravě se tak na razidlo supralibros dostává nadčasová forma zpodobnění opatské pečeti, kterou není třeba měnit současně se změnou představeného. Mohli bychom sice namítat, že měnící se razidlo by nám pomohlo určit,

v době jakého opata se daná kniha dostala do zábrdovického fondu. Toto opatření však nebylo nutné, neboť zábrdovické knihy nesou provenienční přípisky, které nás upozorňují na zapsání daného přírůstku do katalogu s uvedením roku, kdy k tomu došlo.

Na zadní desce se nalézá opět nápodoba pečeti konventní,³⁶ která, protože se neměnila s nástupem nového představeného, nese věrnou podobu pečetního obrazu.

Mladší supralibros zábrdovických premonstrátů vycházející z podoby konventní pečeti. (KBOR, sig. R – F. II. cc.12. Foto: J. Pavelková)

Jediné, co u všech výše uvedených premonstrátských exlibris a supralibros s ohledem na srovnání s pečetěmi chybí, je legenda, která nebyla ze sfragistických předloh přebírána. Pouze v případě louckých exlibris ji doplňuje nápisová kartuše se jménem a titulem majitele.

Další klášter, u kterého bychom mohli provést srovnání, jsou augustiniáni ve Šternberku. Dochované pečeti ovšem nekorespondují s dobou, ze které je dochováno supralibros, neboť nejmladší pečeť pochází z roku 1585.³⁷ I tak ovšem

²¹ BOLOM-KOTARI 2013, s. 30-31.

²² Tamtéž, s. 31.

²³ Tamtéž, s. 34.

²⁴ Tamtéž, s. 35.

²⁵ Tamtéž, s. 37.

²⁶ Tamtéž, s. 38.

²⁷ Tamtéž, s. 39.

²⁸ Toto je rovněž v podobě barokního oválného štítu na kartuši lemované vavřínovým věncem, pole znaku je však „pouze“ děleno, v 1. poli se nachází rozkřížlená svatováclavská orlice, v 2. poli písmeno W. Z kartuše odletují rozviliny a je na ní posazena hlava anděla s knížecí čapkou (odkaz na sv. Václava). Pro toto supralibros jsou doloženy doklady ve dvou podobách, které se liší orientací hlavy orlice – vlevo a vpravo. (KBOR, sig. R – K. II. ff.27-28.)

²⁹ BOLOM-KOTARI 2013, s. 40.

³⁰ KBOR, sig. R – F. I. aa.3.

³¹ BOLOM-KOTARI 2013, s. 51.

³² KBOR, sig. R – F. I. aa.2-3.

³³ Oválný štít umístěný na barokní kartuši je polcen, v 1. poli vidíme znak kláštera – vlevo orientovaného jednorožce vyskakujícího ze tří pětistých růží, v 2. poli se nachází klobouk.

³⁴ BOLOM-KOTARI 2013, s. 45-50.

³⁵ Tamtéž, s. 46.

³⁶ Vidíme zde oválný štít položený na barokní kartuši, celé vyobrazení spočívá v další kartuši v podobě vavřínového věnce. Štít je dělen břevnem, v 1. poli je vyobrazena sedící Panna Maria s Ježíškem na pravé ruce, kolem postavy je svatozář. V 2. poli je umístěn klobouk provázený dvěma (1, 1) šestihrotými hvězdami. V mezikruží mezi oběma kartušemi se nad štítem vznášá anděl ochránce – zřetelná je hlava s rozepjatými křídly. (KBOR, sig. R – F. II. cc.12.)

³⁷ Zemský archiv (=ZA) Opava, SOKa Olomouc, AM Olomouce, Sběrka listin, inv. č. 1080.

Supralibros šternberských augustiniánů. (KBOR, sig. R – B. II. bb.19. Foto: J. Pavelková)

můžeme odhadnout, že supralibros vycházelo z dobové podoby pečeti, neboť stejně jako dochovaná pečeť zachycuje scénu Zvěstování Panně Marii a obsahuje rovněž šternberský znak – šestihrotou hvězdu.³⁸

Brněnští kartuziáni používali na svých knihách supralibros v několika podobách, ústřední scénou však vždy byla Svátá Trojice, které byl zasvěcen klášterní kostel. Na přední desce se supralibros objevuje ve dvou podobách, menší nese na barokní kartuši položený oválný štít s vyobrazením Svaté Trojice, v lince po obvodu štítu se nachází legenda,³⁹ větší má stejnou náplň pole, jen legenda je jiného znění a je položena mezi perlovci.⁴⁰ Toto supralibros z přední desky v několika případech provází ještě supralibros na zadní desce. Může se jednat o medailonek s Nejsvětějším Srdcem Ježíšovým, provázeným majuskulami IHS, obklopený svatozáří a umístěný do oválného štítku,⁴¹ nebo o oválný štít s dalším vyobrazením Nejsvětější Trojice.⁴² Vyobrazení Svaté Trojice se nacházejí také na kartuziánských pečetích, a to prakticky ve stejné podobě již od konce 14. století. Jednotlivé pečeti se samozřejmě liší v detailech provedení, které odpovídají dobovému pojetí. To, co je od supralibros odlišuje, je štítek s moravskou orlicí, který býval umístěn u paty kříže.⁴³

Na jedné z knih, které nesou provenienční přípisek brněnských kartuziánů, se na přední desce objevuje supralibros zachycující hlavu Ježíše Krista, kolem které je mezi linkami položena legenda.⁴⁴ Stejně supralibros nacházíme i na knihách brněnských františkánů.⁴⁵ Pečeť Ježíše Krista nebyla ve středověku ničím tak ojedinělým, je znám případ, kdy byla přivěšena k listině pro zvýšení její důvěryhodnosti.⁴⁶ Jak tedy vidíme, „předlohou“ pro klášterní supralibros (nebo exlibris) mohla být i pečeť, která neměla reálný základ.

Menší supralibros kartuziánského kláštera v Brně – Králově Poli. (KBOR, sig. R – R. II. cc.2. Foto: J. Pavelková)

Z výše uvedeného vyplývá, že moravské kláštery se při tvorbě svých exlibris a supralibros hojně inspirovali na vlastních pečetích, obrazová náplň pečetního pole byla přejímána takřka vždy přesně, pouze u zábrdovických premonstrátů se ukázalo jako prozíravější převzít z opatské pečeti všechny části až na rodový znak opata. Rajhradští benediktini, žďárští cisterciáci a brněnští kartuziáni přejímali do svých supralibros a exlibris pečeti včetně přesného znění legendy.

³⁸ Supralibros sestává z oválného štítu položeného na barokní kartuši, který je polcen, v 1. poli se nachází scéna Zvěstování Panně Marii, v 2. modrém poli je zobrazeno hořící srdce s vepsaným majuskulním A a pod ním šestihrotá hvězda. Na kartuši je položena mitra s na obě strany odletujícími fimbriemi, kartuše je šikmo podložena berlou. (KBOR, sig. R – B. II. bb.19.)

³⁹ Bůh Otec před sebou drží kříž s ukřižovaným Kristem, na vrcholu štítu sedí Duch svatý. Legenda mezi linkami zní: *+ SIGILLVM ** PRIORIS * (KBOR, sig. R – R. II. cc.2.); více viz KOTLÍKOVÁ [BOLOM-KOTARI] 2008, s. 197–210.

⁴⁰ *SIGILLVM *DOMVS * PRVNENS * S * TRINIT * ORDIN * CHARTH. (KBOR, sig. R – F.II.cc.17.)

⁴¹ KBOR, sig. R – H. II. bb.10.

⁴² Tentokrát v podobě Boha Otce s mrtvým Synem v náručí, nad hlavou Otce se vznáší Duch svatý, po stranách vykukují z oblak hlavy andělů. (KBOR, sig. R – L. I. ee.25.)

⁴³ Např. Archiv města Brna (=AMB), Sběrka listin, mandátů a listů (=SLML), inv. č. 160, inv. č. 3592; MZA, SOKA Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna, AM Rousínov, inv. č. 5, sig. A 5.

⁴⁴ Kristus hledí vlevo, legenda zní: + IESSVS + CHRISTVS + FILIVS + DEI + VIVI + SALVATOR + MVNDI + REX + REGVM + ET + DoM.

⁴⁵ KBOR, sig. R – H. II. bb.1–3.

⁴⁶ KREJČÍK, Tomáš. *Pečeť v kultuře středověku*. Ostrava: Tilia, 1998, s. 79.

Seznam použité literatury:

BOLOM-KOTARI 2013:

BOLOM-KOTARI, Martina. *Pečeti moravských premonstrátů v letech 1436-1784. Sfragistika představených a konventů v kontextu jejich diplomatického materiálu*. Brno, 2013. 357 s. Dizertační práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, na Ústavu pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí dizertační práce Karel Maráz.

KOTLÍKOVÁ [BOLOM-KOTARI] 2008:

KOTLÍKOVÁ [BOLOM-KOTARI], Martina. Carthusian Seals in the Early Modern Period (15th-18th Century). Carthusians in Brno. In *Central European Charterhouses in the Family of the Carthusian Order (Analecta Cartusiana)*. 1. vyd. Levoča-Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik Universität Salzburg, 2008, s. 197–210. Dostupné na: www.academia.edu.

KREJČÍK 1998:

KREJČÍK, Tomáš. *Pečeť v kultuře středověku*. Ostrava: Tilia, 1998.

PAVELKOVÁ 2009:

PAVELKOVÁ, Jindra. Exlibris a supralibros rajhradské klášterní knihovny. *Opera romanica 2009*, roč. 11, s. 501–508.

PAVELKOVÁ 2013:

PAVELKOVÁ, Jindra. *Nové regály, repertáře, lístkové katalogy a spousta knih všude kolem*. In HEILANDOVÁ, Lucie – MAHEL, Richard – PAVELKOVÁ, Jindra – RICHTROVÁ, Eva. *Posledních dvě stě let v historii rajhradského kláštera*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2013, s. 12–26.

PAVELKOVÁ 2014:

PAVELKOVÁ, Jindra. *Exkurz do sfragistiky rajhradského kláštera*. In *An vědy a umění miloval ... Milovníci a mecenáši věd a umění v řeholním rouše*. Katalog k výstavě. Brno: Masarykova Univerzita – Moravská zemská knihovna, 2014, s. 17–25.

PAVELKOVÁ 2014a:

PAVELKOVÁ, Jindra. *Knihy z knihovny zrušeného cisterciáckého kláštera ve Žďáře nad Sázavou ve fondu rajhradské klášterní knihovny*. *Bibliotheca antiqua 2014*, s. 103–109.

STRAKA 1923:

STRAKA, Cyril A. *O ex libris klášterů Českomoravských*. *Sborník pro exlibris 1923*, roč. 1, s. 33–52.

Pohled na budovy konventu a průčelí kostela kláštera premonstrátů v Loučeň u Znojma

Pohled na průčelí kostela premonstrátů v Zábřevě